
Economia, ideologia i mercat laboral¹

Josep M. Garcia Vázquez

L'economia neoclàssica [...] creu que pot aïllar la contribució d'un individu a la producció, que se li pot imputar una part del creixement i remunerar-lo en conseqüència [...] creu en l'existència d'una retribució natural i d'una taxa d'atur igualment natural, d'un salari natural, etc.; creu en la naturalitat de les lleis que revela i creu que aquesta és, en darrera instància, la millor de les justificacions de l'ordre establert (Dominique Méda).

[...] la tasca principal de les ciències socials és descobrir el contingut real de les relacions socials darrera de les formes que les emmascaren i les converteixen en mites (Włodzimierz Brus).

1. Aquest text és una versió revisada del tercer capítol del meu treball de final de carrera, titulat *Ciència social i dominació de classe. L'enfocament* el procés de desregulació del marc de relacions laborals, presentat el curs 1997-1998 i tutoritzat pel professor de la UB, Joaquim Sempere. En aquest treball intentava fer una anàlisi, des d'un punt de vista històric i sociològic, de la relació entre el canvi generalitzat que s'ha donat en les polítiques econòmiques de, gairebé, la totalitat dels estats capitalistes —especialment, les polítiques adreçades al mercat laboral—, des de mitjans-finals dels anys setanta, i el nou impuls que ha adquirit en els àmbits acadèmics una determinada manera d'entendre els fenòmens econòmics: la teoria econòmica neoclàssica. Amb aquest nom genèric, es poden sintetitzar les subbranques actuals del pensament econòmic liberal —monetarisme i neomonetarisme, nova economia clàssica, expectatives racionals, etc.— que comparteixen, però, supòsits ontològics i metodològics de base. La seva elecció es deu al fet que em va semblar un element clau a l'hora d'entendre les mutacions econòmiques i culturals les quals han induït la reformulació a la baixa dels estats del benestar en els països del centre capitalista a partir, de l'anomenada crisi d'oferta de mitjans dels anys setanta i, sobretot, l'univers simbòlic i ideològic en què s'hi ha recolzat, així com els nous escenaris productius, laborals i polítics que semblen configurar-se a partir d'aquesta.

1. Amb la crisi econòmica iniciada als anys setanta, les exposicions keynesianes sobre l'atur començaren a ser qüestionades i, posteriorment, deixades de banda per ser substituïdes per models microeconòmics, és a dir, neoclàssics.² Molts destaquen, però, les dificultats d'aquesta línia teòrica per explicar satisfactòriament l'atur massiu, degut a que s'ha basat en el model walrasià d'equilibri competitiu i s'ha suposat que el («MDT»)³ era un *mercat de factors* més, el funcionament del qual havia de ser idèntic al de qualsevol mercat competitiu. L'enfocament neoclàssic de l'atur l'anomenarem, doncs, *enfocament «MDT»* donat que centra o, com diu Recio, «focalitza», aquesta qüestió en un teòric mal «funcionament» d'aquest «mercat».

Aquest enfocament parteix de tres presumpcions bàsiques a l'hora de considerar la demanda de *treball*. La primera és la del comportament maximitzador de les empreses, a curt, mig i llarg termini. La segona és la factibilitat de combinar treball i capital i suplir un a l'altre, en la proporció que es desitgi (donat que ambdós elements se situen en ell mateix nivell conceptual, dins d'una *funció de producció*). En tercer lloc, hi ha el fet que el preu del treball, els salaris, vénen donats pel mecanisme del mercat competitiu; en aquest context, la demanda de treball (i el preu d'aquest) per part de les empreses depèn de la seva *productivitat marginal*, és a dir, de la quantitat addicional de producte (*output*) que afegeix una unitat més de treball al procés. La visió neoclàssica considera la demanda de treball com la demanda d'un factor de producció qualsevol (aquest supòsit serà discutit més endavant), que es deriva de la demanda del producte. L'única característica peculiar i distintiva en aquest sentit, seria el que, segons Toharia, s'anomena —selecció, formació, etc.—

2. Un dels defectes més clars d'aquesta mena de models és que acostumen a ser totalment estàtics, i no tenen pas en compte les circumstàncies canviants del context social i econòmic real.

3. «*Mercat de treball*» («MDT») i *mercat laboral* (ML) no són només dues maneres d'anomenar una mateixa realitat. La utilització d'un i altre terme implica també concepcions diferents d'aquesta. «MDT» —que utilitzaré entre cometes— és fa servir en el discurs econòmic i empresarial des del supòsit implícit, que aquest mercat és equiparable a (i funciona de la mateixa manera que) qualsevol altre mercat de bens segons la concepció neoclàssica. ML, en canvi, es fa servir aquí per ressaltar que no estem davant d'un mercat qualsevol, i que el que es ven i es compra en aquest no és pas una mercaderia qualsevol (*treball*), sinó força de treball humana, indivisible del seu suport orgànic: les persones, els treballadors. Aquestes no poden considerar-se un factor positiu, més endinsades en el procés de producció, sinó que han de ser complementades com a actors contingents (més endavant, aprofundirem en aquesta qüestió). En aquest mercat, doncs, s'intercanvia el dret d'ús sobre el temps i l'esforç de les persones en benefici d'altri. És important fer constar aquesta diferenciació ja que, com veurem, entre una i altra concepció se'n desprenen interpretacions radicalment diferents de les relacions laborals.

que provoquen que la rotació dels treballadors suposi un cost addicional per a les empreses, cosa que el model originari no preveia. És aquí on cal situar la teoria del *capital humà*, de la que parlarem posteriorment. Becker, el seu elaborador, postula que aquests costos *fixes*, principalment els de formació, són menyspreables excepte en el cas de les empreses que requereixen, pel normal desenvolupament de les tasques productives, una formació *específica*, és a dir, un tipus de formació que s'adquireix al centre de treball i sense la qual aquestes tasques no es poden tirar endavant.

La consideració de l'oferta es basa, alhora, en tres postulats més: la consideració (que ja era present a Smith i Ricardo) del treball com un sacrifici que mereix compensació; el supòsit que el benestar dels individus té relació (només) amb el seu temps d'oci —considerat quantitativament i no qualitativament— i el seu nivell d'ingressos; i, finalment (com no), el fet que els individus —treballadors en aquest cas o, més ben dit, *oferents de treball*— maximitzen el seu benestar, és a dir, es comporten *racionalment*. La maximització del benestar s'entén dins d'un marc d'elecció entre cursos d'acció alternatius, en aquest cas entre oci i treball: les hores de treball oferides pels individus seran una funció (creixent) dels salaris reals. Com que el treball és un mitjà per aconseguir una renda, l'oferta està en funció del preu d'aquest treball. A això s'hi afegeix l'aspecte d'inconveniència del treball. L'opció de treballar més o menys es presenta a les persones com una decisió respecte el cost d'oportunitat entre escollir més temps lliure o més treball. Per a aquesta elecció, el *preu* del treball (el salari) és fonamental, donat que és —segons Recio— l'element motivacional clau.

L'oferta i la demanda de treball són, doncs, funcions del nivell del salari real: si els salaris són flexibles, els *excessos conjunturals* d'oferta o demanda que puguin generar-se en un moment donat desapareixeran. A la llarga sempre es retornarà a la situació d'equilibri, sense que sigui necessària cap intromissió externa. Sempre hi haurà un nivell de salari que garantirà la confluència entre l'oferta i la demanda de treball. *Equilibri*, en aquest context, s'assimila a *plena ocupació*: si es produeix un creixement de l'oferta de treball, els salaris disminuiran fins que el mercat es torni a *buidar*. Així, l'única mena d'atur concebible des d'aquests supòsits és el *friccional*, és a dir, l'atur provisional, transitori i momentani. L'atur massiu (*involuntari*) no és factible dins del model d'equilibri competitiu: en condicions *normals* (és a dir, de competència perfecta), l'oferta i la demanda s'igualen sempre, com diem, en un *punt d'equilibri*, i això és vàlid tant pel mercat de patates com pel . Però, ja que l'atur massiu existeix i la

realitat invalida el model, els neoclàssics afirmen que hi ha elements exògens que impedeixen que l'oferta i la demanda conflueixin i que s'arribi a aquest equilibri: són les famoses *rigideses del*. El mercat s'autorregula i, per tant, tota possible pertorbació ha de venir, necessàriament, *de fora*. De fet, com diu De Juan Asenjo, (De Juan Asenjo, 1992, p. 122).

En resum, els models teòrics neoclàssics del tenen en comú fonamentar-se en el supòsit walrasià de l'equilibri competitiu (*el funcionament normal dels mercats normals*), i imputar la causa de l'existència de l'atur a determinades imperfeccions estructurals (*anormalitats*) del real, és a dir, a les *rigideses*. El és vist com un mercat *especial*, que no funciona com qualsevol altre mercat de bens degut a causes exògenes, a factors de l'extramercat, és a dir, a l'activitat organitzada dels treballadors en sindicats i a la intervenció i regulació estatal —deixem, per més endavant, la discussió sobre la (in)conveniència de considerar aquests factors com quelcom aliè a l'anàlisi econòmica—. Les receptes que se'n deriven són evidents: *flexibilització*, és a dir, polítiques adreçades a permetre l'ajust dels salaris a la baixa. En llenguatge més planer, el que s'infereix d'aquesta construcció teòrica, segons Albarracín (sempre tan explícit i sense gaires pèls a la llengua), és, al capdavall, que els beneficis han de créixer a costa dels salaris (Albarracín, 1993).

En general, malgrat que s'ha anat admetent —fins i tot, per alguns neoclàssics, almenys aquells que intenten ser més fins en les seves anàlisis— la manca d'idoneïtat del model de mercat competitiu, prèviament esbossat per estudiar els fenòmens laborals, no s'ha prescindit d'aquest aparell formal, sinó que s'ha mantingut en l'intent d'incorporar a l'anàlisi —en un procés d'adjunció de falques *ad hoc*, dins el disseny teòric originari— elements que abans es consideraven de l'extramercat. Així, les reformulacions que s'han anat fent de l'enfocament neoclàssic, han estat motivades per un afany de no perdre totalment de vista el terreny, el món empíric o, com diu Meixide, han estat un intent que (Meixide, 1988:19). Per això, s'incorporen al model originari variables que es consideren rellevants, i que abans no eren tingudes en compte. Així, per exemple, Solow reconeix que entre «els economistes no és, en absolut, evident que el treball com a bé econòmic sigui *suficientment diferent de les carxofes o dels apartaments de lloguer*, com per que es requereixi un tipus d'anàlisi diferent. De fet molts economistes consideren aquesta idea com un simple disbarat» (Solow, 1992, p. 23). Ell, en canvi, sosté que no es poden parangonar els salaris i els llocs de treball, amb els preus i les quantitats de qualsevol bé econòmic tangible,

fet que —encara que només intuïtivament— sembli ben evident. Però, com a neoclàssic que és, al capdavant, això no infereix pas que s'ha-gi de prescindir de l'aparell conceptual de l'oferta i la demanda per analitzar el , sinó que només cal admetre que aquest és i que, per tant, ha de ser reformulat i perfeccionat, sobretot pel que fa al *supòsit de l'equivalència entre preu i productivitat marginal* (del treball). Segons ell, cal acceptar el fet que els salaris poden tenir efectes sobre la productivitat del treball. Aquesta serà, precisament, la línia que seguiran algunes de les reformulacions posteriors de l'enfocament , com els *salaries d'eficiència* i els *contractes implícits* que, de seguida, passarem a examinar. Abans, però, ens endinsarem breument en la que s'ha considerat l'aportació neoclàssica més important i més influent en l'anàlisi dels fenòmens laborals: la teoria del *capital humà*.

La teoria del *capital humà* fou elaborada cap als anys cinquanta i seixanta per G. S. Becker —amb el temps, premi Nobel d'Economiag—, i parteix del fet que les persones arriben al amb diferents graus de formació, la qual cosa no es deu tant a les seves diferents (Toharia, 1983, p. 14), com el fet que alguns han emprat més temps i més recursos que altres en formar-se, és a dir, han més en obtenir qualificacions. Els individus més qualificats cobraran més que els altres. La teoria parteix, doncs, del supòsit que hi ha una relació directa entre despeses educatives (*inversió en capital humà*, en la terminologia beckeriana) i el nivell de productivitat individual dels treballadors. De fet, Becker defineix les com aquelles (Becker, 1983, p. 39). Les principals *inversions* d'aquesta mena, i en les quals centra la seva anàlisi, són l'educació i la formació dins del centre de treball.

Des d'aquí s'explica la jerarquia salarial, el fet que hi ha treballadors amb diferents retribucions, ja que aquells que estan menys formats són menys productius i, per tant, perceben una retribució inferior a la d'aquells amb més formació. La dispersió salarial⁴ s'explica, doncs, per les diferents inversions que els treballadors han fet en la seva formació. En darrer terme, s'explica que uns individus

4. Però, no només aquesta sinó, en general, tota mena de desigualtat econòmica identificable en la nostra societat. Així, segons Becker, «la desigualtat existent entre la distribució dels ingressos i de la renda acostuma a estar relacionada positivament amb la desigualtat existent en l'educació i la en resta de tipus de formació [...], l'atur tendeix a estar molt relacionat —generalment, a la inversa— amb l'educació» (BECKER, 1983, p. 40). Evidentment, tal com diu, aquesta mena de desigualtats *acostumen a estar relacionades amb* les desigualtats educatives. El que és més criticable és que l'anàlisi beckeriana doni a entendre que, en realitat, les segones són la *única causa* de les primeres.

inverteixin en capital humà, i altres no ho facin (o uns hi inverteixin més que altres) per motivacions personals, i es deixa anar implícitament la idea que, com diu Toharia, , la qual cosa no deixa de ser una actualització del vell principi burgès (tan ben enunciat per Malthus): *els pobres són pobres perquè s'ho mereixen i no es mereixen res més que ser pobres*. De fet, segons Toharia, aquesta teoria augmenta el caràcter individualista de l'enfocament . Si abans només la *quantitat* de treball ofert era fruit de les decisions individuals dels agents, ara també ho és la seva *qualitat*: (Toharia, 1983, p.14). Els problemes d'aplicabilitat al nostre món imperfecte d'una teoria que pressuposa tant perfectes requisits no és, evidentment, un tema tancat.⁵

L'adquisició de noves qualificacions i/o el perfeccionament de les prèviament adquirides suposa un augment en la productivitat individual. Però, la formació té un cost, ja que requereix temps, esforç, dedicació, i diners, és clar! En definitiva, un sacrifici present per augmentar el producte futur —de l'empresa—, enlloc d'augmentar el producte del corrent actual. En aquest sentit, és un cost important que cal considerar. Per això, el subministrament d'aquesta formació per part de les empreses pot ser una estratègia perfectament *racional* —és a dir, *rendible*—, només si comportés increments considerables de guanys en el futur. Aquest és el punt de partença de l'edifici beckerià; a partir d'aquí, l'autor diferencia entre dos tipus de formació, la general i l'específica. La primera no només augmenta la productivitat marginal en una empresa, sinó que pot fer-ho en moltes altres (en principi, en totes). Les *empreses* no tenen cap interès en assumir els costos d'aquesta mena de formació, ja que no els genera uns rendiments particulars respecte els que els pot generar a la competència. Així, doncs, com que són les *persones* —els empleats—, les que estan interessades en adquirir aquesta mena de formació —ja que així augmentarà el seu salari i, per tant, el seu nivell de renda futura—, Becker arriba a l'últim esglaó de la seva cadena lògica: qui ha de pagar els costos de la formació general són els treballadors. El problema de la formació general subministrada per les empreses és que pot suposar una via d' a la competència, és a dir, d'invertir en la millora productiva d'un factor perquè se n'aprofiti una altra empresa, com succeiria en el cas que el treballador for-

5. De fet, Becker recorre, al llarg de la seva argumentació, a supòsits irrealistes típicament neoclàssics, com la presumpció que tant el com el mercat de productes són *perfectament competitius*, que les empreses i els individus actuen de forma *racional*, i d'altres per l'estil.

mat se n'anés a treballar a una altra banda. Aquest fet és el que incentiva les empreses, diu Becker, a els costos als aprenents. Ja que tota qualificació, un cop adquirida, és propietat exclusiva i intransferible de la persona que la posseeix (malgrat que sigui utilitzada per augmentar el producte de l'empresa) ha de ser aquesta persona la que sufragui els costos de la seva adquisició. Per això, els treballadors en formació han de percebre un salari inferior a la seva productivitat marginal; i un cop adquirida aquesta formació, el salari i la productivitat marginal tornaran a ser iguals.

Becker situa la diferència entre les institucions educatives i les seves , en el fet que mentre les primeres només qualificacions —és a dir, formació—, les segones produeixen, a més a més, béns per vendre en el mercat. Tot seguit, Becker afirma que les escoles són —o poden ser considerades—. L'escolarització passa, d'aquesta manera, a desenvolupar el paper que, en el seu model, havia atribuït a la formació general dins del centre de treball. Així, tal com posen de manifest Gintis i Bowles, Becker conceptua com un sub-producte derivat de les eleccions racionals dels individus, amb les restriccions tecnològiques i productives pertinents. No cal dir però, que aquesta concepció purament instrumental i utilitària de l'educació —que no té en compte, per exemple, el paper de l'estat—, és força qüestionable.

Considerem ara la formació específica que, ben al contrari de la general, augmenta més la productivitat (o només, en el cas de la *completament* específica) a l'empresa on s'imparteix, que a les altres. Així, assumir tots els costos formatius només seria racional, per part de les empreses, en un món on tota la formació requerida fos específica, ja que només en aquest cas aquesta mena d'inversió reportaria (sempre) guanys futurs a l'empresa. Si això és així, les empreses (Becker, 1983, p. 50). Com que, en realitat, la formació no és mai *completament* específica ni *completament* general, sinó que, a efectes pràctics, dins de la formació específica sempre es barregen ambdós components, Becker n'infereix que aquesta ha de ser sufragada tant pels empresaris com pels treballadors (perquè tots dos en trauran profit en el futur): cadascú n'ha d'assumir una part. Aquesta assumpció de costos, pel que fa als treballadors, i igualment en el cas de la general, es materialitza en la percepció d'un salari inferior al llarg del període formatiu.

La predisposició d'uns i altres (empresa i treballador) a assumir aquests costos depèn molt del grau de rotació en el treball. Aquest aspecte —la rotació— no és tingut en compte en el model neoclàssic originari i, per tant, la seva incorporació a l'anàlisi de Becker resul-

ta quelcom innovador.⁶ Unes altes taxes de rotació poden suposar uns grans costos de formació específica per les empreses. Per evitar, doncs, la possible tendència dels treballadors a marxar de l'empresa un cop formats, és racional que aquesta ofereixi uns salaris més elevats⁷ en finalitzar el període formatiu, per incentivar-los a quedar-s'hi. Així, els treballadors amb formació general cobren un sou inferior a aquells altres que desenvolupen tasques que requereixin una formació específica. Com que el cost de la formació general és —segons el model beckerià— assumit totalment pels treballadors, les empreses no tenen cap incentiu per evitar la rotació d'aquests, ben al contrari que en el cas dels treballadors amb formació específica.

Una major inversió en formació específica també suposa un desinterès en l'acomiadament o, dit d'una altra manera, un incentiu a mantenir una plantilla estable, àdhuc davant les davallades conjunturals de la demanda. Ara bé, això depèn molt de la possibilitat que tinguin els acomiadats de trobar una altra feina immediatament, és a dir, que els rendiments de la inversió feta per l'empresa puguin, fàcilment, revertir en la competència. Per tant, amb altes taxes d'atur, aquest incentiu a l'estabilitat és menor: —aquests— (Ibidem, p. 55-56).

Els desenvolupaments teòrics posteriors segueixen aquesta línia argumental de reformulació del model competitiu originari. Tant els models dels *contractes implícits* com els dels *salaries d'eficiència*, segons De Juan Asenjo, basteixen la seva explicació de la *rigidesa* dels salaris amb el comportament racional dels empresaris individuals. Aquests models se centren en el que Recio anomena dels salaris, ja apuntat per Solow. Tots parteixen de la dificultat (àdhuc, *impossibilitat*) de mesurar la productivitat marginal dels treballadors, la qual cosa suposa un progrés teòric important respecte al model original, donat que es qüestiona un dels seus supòsits principals. En la teoria dels *salaries d'eficiència*, l'empresa fixa un salari més alt que el de l'equilibri, un òptim salarial que assegura un benefici empresarial màxim. Hi ha un nivell salarial que maximitza l'eficiència laboral. Es paguen, doncs, salaris més alts per aconseguir la lleialtat del personal contractat i per incentivar als treballadors a ser més productius. Donat aquest fet, tot el que sigui pagar per sota d'aquest nivell és una conducta (és a dir, no maximitzadora). La contractació

6. [...] introduir la rotació en l'anàlisi de la formació específica no és introduir un *deus ex machina*, sinó que resulta necessari degut a l'important lligam que hi ha entre l'una i l'altra (BECKER, 1983, p. 51).

7. Més alts que els que pugui oferir la competència, és a dir, per sobre del preu del mercat.

de nous treballadors amb salaris més baixos impossibilita aquest òptim i, per tant, no interessa a l'empresa. El que se cerca en tot moment és, segons Recio, la màxima eficiència productiva. Pagar salaris que estan per sobre de la productivitat marginal és una estratègia racional (*rendible*) ja que, d'aquesta manera, s'aconsegueix minorar els costos de rotació, s'augmenta l'esforç productiu dels treballadors, se'ls integra millor dins l'empresa, etc. D'aquesta manera, l'atur derivat de tot plegat (*involuntari*), és un d'aquesta mena de gestions empresarials de la força del treball, és a dir, que les (Recio, 1992, p. 264). La teoria dels *salaries d'eficiència* pretén, doncs —tot posant en dubte la tesi que sosté el *capital humà*, és a dir, que les desigualtats salarials tenen el seu origen exclusivament en desigualtats formatives—, explicar fets com l'atur involuntari o la *segmentació* (una de les principals aportacions de l'escola institucionalista en aquest camp). Però, no es pot afirmar que això suposi una ruptura amb el marc teòric neoclàssic, de fet, més aviat, és una *neoclassicització* d'aquesta tesi; és a dir, més que interessar-se per l'anàlisi de la segmentació i de les seves conseqüències econòmiques, i socials com a procés real, el que es fa és acceptar l'existència d'aquest fet —identificat pels institucionalistes (Doeringer; Piore, 1985) i estudiat també per alguns neomarxistes (Gordon; Edwards; Reich, 1986)— i explicar-lo de manera *neoclàssica*, fent palès que amb l'aparell conceptual de la *racionalitat* i la *maximització* també és possible raonar i interpretar (*ex post*) al seu origen. Això ho expressa Meixide en la següent afirmació: —com aquest— (Meixide, 1988, p. 27).

Alguns dels models neoclàssics explicatius de l'atur s'han centrat també, ensems, en el comportament dels treballadors fixes en plantilla. En el cas dels *contractes implícits*, se'ls atribueix la preferència pels acomiadaments temporals, davant de les reduccions salarials en moments de baixa producció. Aquesta teoria parteix de la hipòtesi de l'existència d'una *major aversió al risc* per part dels treballadors, que no pas dels empresaris; això és degut a que els primers convenen amb els segons cobrar un sou inferior a la seva productivitat marginal, a canvi d'una (Ibídem, p. 20). Així, diu Recio, segons aquest model, els treballadors veterans descarregarien l'ajust sobre els nous. Resumint, s'afirma que els treballadors (fixes) tenen una conducta conservadora i acomodaticia i, en moments de crisi o de baixada de la producció de l'empresa, forcen en les negociacions col·lectives el manteniment dels nivells salarials —que estan, en aquest cas, com dèiem, per sota de la seva productivitat marginal, és a dir que, per por al risc, prioritzen (per dir-ho així) el motiu mo-

netari per sobre del solidari, i això porta a justificar els acomiadaments massius, definitius o temporals, etc. (No cal dir que això no s'adiu gaire amb la realitat, ja que no és estrany que els comitès d'empresa pactin disminucions salarials a canvi de fer noves contractacions, o bé per mantenir la plantilla en temps de crisi, etc. Aquesta mena de models menystenen, a més a més, el paper de l'empresa —central, de fet— a l'hora de definir els ajustos i la política de reestructuració davant de crisis conjunturals o davallades temporals de la demanda).

El darrer model —el dels *insiders/outsiders*— ha estat molt útil, segons Recio, per fer recaure en els sindicats i en els treballadors fixes les culpes de l'atur, i per acusar-los d'*insolidaris* per no voler acceptar la moderació salarial. El punt de partença d'aquesta construcció teòrica s'aproxima també a la tesi de la dualització o segmentació del : es diu que hi ha una separació entre els *insiders*, o sigui, aquells treballadors en actiu que *tenen la sort* de tenir un contracte indefinit, unes bones condicions de treball, uns salaris mitjanament acceptables, etc; i els *outsiders*, que es troben a la perifèria del , és a dir, els treballadors temporals i els aturats, sobretot els de llarga durada. Tot es redueix, doncs, a una qüestió d'insolidaritat dels primers respecte als segons; o sigui, els *outsiders* troben entrebancs per entrar dins del mercat laboral a causa de la posició de força que mantenen els *insiders*, la qual cosa té relació, d'una banda, amb l'*excessiu poder* dels sindicats i, de l'altra, amb els (també, *excessius*) costos de rotació que han d'assumir els empresaris quan volen canviar uns treballadors per uns altres. D'aquests costos, els que s'emfasitzen són els de formació (d'acord amb l'aportació beckeriana) i els d'acomiadament. D'aquí, doncs, se'n deriva la necessitat d'un reciclatge continu dels aturats (perquè sinó, entre altres coses, es *desqualifiquen* i es tornen *poc atractius* per ser contractats) i, evidentment, la reivindicació tradicional i eterna de la classe empresarial: l'abaratiment de l'acomiadament.

Com hem vist, tots aquests models neoclàssics centrats en la *rigidesa* dels salaris —contractes implícits, salaris d'eficiència i *insiders/outsiders*— diferencien dos col·lectius de treballadors, els actius i els aturats. Només els primers participen en la determinació dels salaris i de les condicions de treball mitjançant els convenis. Són ells, doncs, els culpables de la tendència ascendent d'aquests salaris, de la seva *rigidesa* i, per tant, del fet que els aturats no puguin ser contractats i restin expulsats del procés productiu. Cal, doncs, obligar a canviar aquesta mena de comportaments dels treballadors actius per possibilitar l'entrada al mercat d'aquests atu-

rats. Altres línies d'explicació, desenvolupades més endavant, centren l'atribució de responsabilitats en els propis aturats i en la seva suposada (Recio, 1994, p. 188-189). És ben curiós que cap d'aquests models, suposadament explicatius, aprofundeixi en la responsabilitat empresarial de tot plegat,⁸ i que cerqui, indefectiblement, l'origen del problema en el comportament dels treballadors, ocupats o no.

2. Solow considera que una de les mancances de l'enfocament neoclàssic tradicional del ,⁹ és el fet de no haver entès, o no haver volgut entendre, d'una banda, l'alta correlació que existeix entre el lloc de treball i el sou i, de l'altra, de les persones¹⁰ (encara que no s'acaba d'aprofundir en les implicacions sociològiques que aquesta afirmació suposa). En efecte, com ja havia avançat en l'anterior apartat, l'enfocament neoclàssic ha considerat tradicionalment el com l'àmbit específic d'intercanvi de la mercaderia *treball*. El *treball* és considerat, d'aquesta manera, com un input més dins la funció de producció, en el mateix nivell que el capital, les matèries primeres, etc., i susceptible de ser intercanviat com *qualsevol altre bé* o servei.

Braverman va ser un dels pioners en la reactualització de la diferenciació marxiana entre *treball* i *força de treball*, i en la crítica a l'enfocament neoclàssic per ignorar aquesta diferenciació i confondre (identificar), en els seus models, el treball potencial amb el treball real, sense la qual no es pot entendre el mecanisme d'explotació que opera dins del procés de producció capitalista (Marx, 1984; Braverman, 1976). La importància que Braverman dóna a l'element *treball* (activitat humana adreçada a transformar la natura) dins l'organització de les nostres societats és màxima; de fet, afirma que aquest és (Braverman, 1983, p. 133). Però, Braverman, explicita que el *treball* en el qual centra la seva atenció no és cap categoria antropològica universal, sinó que es tracta de la manera com està organitzat dins del mode de producció capitalista.¹¹ La característica distintiva del treball humà és que, segons ell, i a diferència dels animals, existeix una separació entre . Rebutja, d'aquesta manera, l'equiparació de la força de treball humana amb la . És impossible destriar la força de treball del seu ; per tant, la força de treball hu-

8. Perquè no una teoria que expliqui l'atur fent referència a la *rigidesa* dels beneficis?

9. Allò que ell anomena el (Solow, 1992).

10. També, Recio afirma que (Recio, 1992, p. 256).

11. Recio, per la seva banda, defineix el treball com (Recio, 1994, p. 176). Que aquest treball s'organitzi d'una o altra manera, depèn del context social i, en el nostre cas, de la manera típica —i predominant— dins del capitalisme, el treball assalariat.

mana no és un simple factor de producció i no pot ser considerada com a tal, ja que té una naturalesa qualitativament diferent. Des d'aquests supòsits, Ricardo, primer i després, Marx, van elaborar la primera concepció econòmica del valor, la teoria del valor-treball, que va ser abandonada aviat per l'economia *burguesa* (de fet, a Anglaterra, tot just després de la mort de Ricardo, hi hagué una forta reacció contra aquest component de les seves teories, excepte per part d'un nucli subaltern de *socialistes ricardians*), que va adoptar el punt de vista de la valoració subjectiva, la utilitat.¹² Això, Braverman ho atribueix al fet que als (Braverman, 1983, p. 134).

Aquest punt de vista —no el burgès, sinó el de Braverman— és compartit pels seus deixebles, Bowles i Gintis, dels quals reproduïm el següent paràgraf, una mica llarg però força il·lustratiu de tot plegat, referent a la teoria del capital humà, però que és perfectament generalitzable a la resta de l'enfocament, ja que posa en dubte aquest supòsit transversal que apareix en totes les teories d'aquesta mena: «la teoria del capital humà és el darrer pas i, potser, l'últim en l'eliminació de la classe social com a concepte econòmic central. La teoria econòmica no marxista, des del declivi de la teoria econòmica ricardiana, a Anglaterra, fins a la dècada del 1830, ha deixat d'atribuir progressivament el control dels factors de producció a grups identificables per adoptar una teoria de la retribució, [...] que ignora de forma conscient la naturalesa específica dels factors de producció involucrats [...] la teoria del capital humà és una expressió d'aquesta tendència: ara tots els treballadors —als teòrics del capital humà, els agrada assenyalar-ho— són capitalistes» (Bowles; Gintis, 1983, p. 116).

Des d'aquesta equiparació entre *treball* i *factor de producció*, s'ha erigit la concepció neoclàssica del contracte i de la relació laboral. Així, aquest enfocament conceptua el contracte laboral com un contracte de compra-venda que, com diu Recio, a les ordres de l'empresari (del contractador) dins del procés productiu (Recio, 1997, p. 46). Aquest contracte neix fruit d'un compromís mutu entre individus lliures i iguals, és l'expressió d'un pacte acceptat per ambdós i que els beneficia per igual. Ara bé, en realitat, els obrers no tenen cap altre remei que vendre la seva força de treball per aconseguir els seus mitjans de subsistència (no només en forma de salari sinó, en les nostres societats, mitjançant tota una sèrie de drets socials que van lligats a la condició d'assalariat). La relació laboral no és una rela-

12. Sobre el particular, vegeu RICARDO, 1987; MARX, 1984; MEEK, 1972; NAPOLEONI, 1981; BARCELÓ, 1992 i 1998.

ció lliurement pactada entre individus iguals; hi ha un element de poder i necessitat en tot plegat que és determinant, i que no es pot pas negar. Hi ha, doncs, un biaix molt clar a favor del contractador; aquest pot fer-se amb els serveis del treballador o no (sempre hi haurà qualsevol altre disponible). El treballador, en canvi, és molt lliure d'acceptar les condicions que li ofereixen en el mercat per ser contractat, o bé morir-se de gana.¹³ (Potser caldria recomanar als neoclàssics la lectura de les primeres pàgines de *Germinal*, d'Émile Zolà).

A més a més, aquesta concepció neoclàssica es troba amb una petita *anomalia*, amb la qual no comptava i a la qual no és capaç de donar una explicació: l'existència, en els mercats reals, d'empreses, és a dir, d'un tipus d'institució que trenca aquest esquema simplista de *relació laboral igual a relació mercantil interindividual lliurement pactada*. Des d'aquesta tradició teòrica, s'ha intentat explicar l'existència d'aquesta mena d'organitzacions mitjançant nous arguments (reformulacions, de fet); per exemple, s'ha afirmat que l'empresa neix quan el treball productiu s'organitza en equip, per evitar que qualsevol dels posseïdors d'algun factor (el *treball*, en aquest cas) rendeixi per sota del mínim preestablert; o —ja que moltes tasques són *idiosincràtiques*, és a dir, requereixen coneixements específics i difícilment intercanviables— i s'ha intentat impedir que els treballadors individuals, com diu Recio, vulguin (Ibidem, p. 54), etc. Des d'aquí sorgeixen intents de justificar l'existència de la figura de l'empresari i de la seva posició autoritària respecte als treballadors. Se suposa que hi ha una acceptació explícita, per part dels treballadors, d'aquesta figura ja que és l'única forma d'evitar comportaments com els exposats suara, que perjudiquen a la resta dels participants en el procés de treball, i que impossibiliten que es maximitzi la producció. Així, segons aquesta mena d'argumentacions, és la voluntat dels propis treballadors la que dona peu a l'existència d'una figura que controla tot el procés, i que s'apropia l'excedent generat. Recio nega, però, que el contracte laboral solucioni el problema de garantir el control i l'obediència dels treballadors. Això, només s'aconsegueix mitjançant el monopoli dels mitjans de producció per part del contractador, i és aquest element, i no un altre, el que explica la posició jeràrquica d'aquest respecte als primers.

Els neoclàssics ignoren, com molt bé apunta Recio —seguint els *radicals* nordamericans—, el vessant conflictiu del procés productiu, ja que només mostren l'element cooperatiu. Aquí, es considera, en canvi, que la concepció d'aquest sistema com una simple combinació de factors és totalment errònia. No hi ha —com també afirma

13. (BRAVERMAN, 1983, p. 135).

Albarracín— una retribució als diferents factors, segons la seva aportació a la producció. Darrere de cada factor hi ha persones i grups socials identificables. El paper dels individus dins del procés està definit i configurat, en bona mesura per tota una sèrie de drets socialment construïts, principalment, la propietat privada dels mitjans de producció. És aquesta propietat privada —i no pas *la pròpia voluntat dels treballadors*, amb l'objectiu de maximitzar la producció—, la que, com dèiem, atorga als capitalistes (Recio, 1992, p. 267). Per tant, el que es dona, en realitat, és una . Si l'enfocament considera la *retribució* del capitalista com una recompensa per haver-se *abstingut* de consumir la seva renda,¹⁴ Albarracín la defineix com la plusvàlua espoliada als obrers dins el procés de producció: (Albarracín, 1993, p. 36). A més a més, la consideració de tot el procés com una funció de producció en la qual conflueixen *factors* de diverses menes, obvia el fet que no es pot encarar l'anàlisi dels fenòmens laborals sense tenir en compte el paper de les institucions en la configuració de l'escenari, on s'organitza l'acció —individual i col·lectiva— dels *agents*, i un exemple d'això —no pas menor— seria el paper de l'Estat en la implementació de la legislació laboral.

3. El *pare* de l'actualització del concepte d'atur *voluntari* és el nordamericà Feldstein, que va elaborar la seva teoria a mitjans dels anys setanta, quan l'atur als EUA començava novament a augmentar, un cop esgotada l'embranchida de l'expansió postbèl·lica. L'anàlisi de Feldstein s'oposa conscientment a la concepció keynesiana de l'atur, segons la qual l'atur involuntari té el seu origen en una insuficiència de demanda agregada i és, per tant, atur *involuntari*. Aquest autor, ben al contrari, afirma que una (FELDSTEIN, 1983, p. 284-285). Si això era cert quan Feldstein va escriure el seu article —cosa que dubtem—, o que ho hagués estat en les dècades immediatament anteriors d'expansió i plena ocupació, o que sigui cert, abans i ara, en determinats mercats laborals específics, com el d'executius d'alt *standing* o el de pilots aeronàutics, això no hauria de donar peu a generalitzar aquesta afirmació i, menys encara, a donar-li validesa quan les condicions del sistema productiu i l'estructura de l'atur han variat enormement a les darreres dècades en tots els països del centre capitalista. Toharia identifica perfectament el biaix ideològic de la concepció feldsteiniana, segons la qual (Toharia, 1983, p. 28). Així, el problema no és pas la manca d'ocupacions, sinó el fet que aquestes no resulten *atractives*, per tant —no cal dir-ho, la responsabilitat de l'atur recau sobre els propis aturats.

14. Per una crítica a fons d'aquesta racionalització i justificació *científica* del benefici empresarial, vegeu DOBB, 1974 i BARCELÓ, 1992.

Aquest autor és el primer que destaca certs *col·lectius específics* com els més afectats per la situació de desocupació —en el seu cas, els joves, les dones, i els membres de minories ètniques—, i també identifica un obstacle institucional (*estructural*) que impedeix que aquests puguin ser absorbits pel : el salari mínim legal. Per això, demana la seva supressió, almenys pel que fa als joves, ja que així podran accedir al món laboral —en treballs de poca qualitat i mal remunerats, evidentment— i començar a adquirir capital humà que, segons ell, és la solució definitiva per les desigualtats laborals. De fet, les polítiques que postula per afavorir la incorporació d'aquest grups desafavorits al són, bàsicament (per no dir exclusivament), de tipus formatiu. Per això, l'altra recepta —a banda de la supressió del salari mínim— que prescriu per a pal·liar aquesta mena d'atur és la inversió en formació (els seus arguments, però, com molt oportunament assenyala Toharia, no acaben d'encaixar del tot amb la teoria beckeriana, donat que Feldstein no sembla tenir gaire en compte la formació *específica*). D'altra banda, el problema de l'atur adult, segons aquest autor, és que els aturats s'aprofiten d'una protecció social *massa generosa* i perllonguen de manera indeterminada, la recerca d'una nova feina. Hi ha, diu, una evidència empírica que la durada de l'estada a l'atur és molt més llarga en aquells països, en els quals subsidis són més *generosos*; també cal dir, però, que Feldstein no ofereix cap mena de dada que doni suport a aquesta afirmació.¹⁵ L'efecte del subsidi d'atur, de no incentivar a buscar feina, és més gran que l'efecte positiu que pot tenir sobre la demanda agregada; per tant, és més un generador de desocupació que no pas una solució per a aquesta. Uns subsidis alts indueixen als treballadors a quedar-se aturats amb molta més freqüència i, un cop sense feina, resten més temps sense accedir a una de nova, que si no hi haguessin subsidis. Aquesta mena de comportaments són *racionals* des d'un punt de vista *individual*, però *socialment ineficients*. De la concepció de Feldstein i dels que han seguit la seva línia argumental i teòrica, se'n desprèn que aquell que està aturat és perquè ho desitja, donat que l'atur no és més que una situació transitòria, una inversió temporal que es fa per trobar una feina millor.¹⁶

15. En canvi, si que es pot trobar evidència en el contrari, tal com diu Recio: (RECIO, 1992, p. 258).

16. Podem observar, també aquí, una forta convergència discursiva i argumental entre l'anàlisi de Feldstein i la teoria del *capital humà*. De fet, Becker també considera —d'acord amb Feldstein i amb Stigler, l'elaborador dels *models de recerca*— l'atur com un període d'inversió en informació, per trobar una nova feina millor en comparació a la que ja es tenia, és a dir, com un comportament racional dels individus per obtenir una millor renda futura.

En els *models de recerca*, el treballador aturat no accepta la primera oferta que rep, sinó que s'espera i escull entre unes quantes, per poder optar per la que li resulta més atractiva. Així, la durada de la recerca depèn d'un càlcul racional sobre el cost de poder escollir entre les alternatives presentades a l'aturat i el seu *salari de reserva* (és a dir, les rendes no salarials que pugui percebre, concepte que s'assimila bàsicament al subsidi d'atur). Com més alt és aquest *salari*, més exigent és el *buscador de feina* i més trigarà en acceptar una ocupació, ja que esperarà una retribució igual, com a mínim, o superior a la d'aquest *salari*. A més a més, si es tracta d'una persona que no ha estat recentment aturada no coneixerà la situació del mercat i el que les diferents empreses ofereixen a un treballador de les seves característiques; i per això, haurà de requerir informació i per requerir-la, li caldrà temps.¹⁷

Hi ha una relació directa entre la durada de l'atur i el total de població aturada (la qual cosa és ben evident) i, per tant, cal incentivar als aturats a buscar feina *de manera més activa*. El nucli del discurs de Feldstein es troba aquí: (Ibidem, p. 299). I aquest cost és minorat o eliminat pels subsidis. La conseqüència és ben evident; sorgeixen propostes de reduir la durada i la quantia dels subsidis, ja que se'ls considera (com, en general, tots els programes de protecció social i d'ajuts públics) un incentiu negatiu per *trobar feina*, i també cal forçar l'aturat a no *allargar tant* la seva recerca o, com diu ell, a (Ibidem, p. 284). Per Feldstein, la recerca només és òptima si es du a terme dins d'un mercat competitiu, i per això cal, o almenys això es desprèn de la seva anàlisi, suprimir totalment o parcialment els subsidis d'atur. Una altra de les mesures recomanades per reduir el *temps de recerca*, és millorar el *flux d'informació* sobre el , és a dir, fer que els serveis públics de col·locació funcionessin de forma més eficient.

Tota aquesta anàlisi s'emmarca dins de la concepció monetària friedmaniana de l'economia i de la política econòmica, com deixa entreveure la següent afirmació: (Feldstein, 1983, p. 304). La teoria de la *taxa natural d'atur* de Friedman¹⁸ (TNA o, en anglès, NAIRU. *Non Accelerating Inflation Rate Unemployment*) és una mena de re-

17. Els models de recerca d'ocupació parteixen d'un replantejament del supòsit walrasià d'informació perfecta (MEIXIDE, 1988, p. 19). La informació és , i això induïx a distorsions en el funcionament del mercat respecte del model original. Els agents racionals han d'assumir una sèrie de costos, tant monetaris com temporals, per adquirir la informació que els permetrà escollir el curs d'acció que maximitzi les seves preferències.

18. O *permanent*, com li diu Feldstein.

vers conservador de la concepció marxiana de l'atur, com un *exèrcit de reserva* de mà d'obra necessari per a la reproducció del sistema. Per Friedman, l'assoliment i el manteniment d'una taxa d'inflació baixa i estable, necessària per garantir el creixement econòmic, és consubstancial amb l'existència d'una taxa d'atur determinada i irreductible, que varia a cada país i que ve determinada pels *fundamentals* de cada economia, o sigui, per les seves condicions estructurals. Així, a causa dels de l'estat del benestar (De Juan Asenjo, 1992, p. 121), es genera un equilibri general però sense plena ocupació, amb un determinat nivell d'atur, la TNA.¹⁹ Les polítiques públiques expansives comporten, es diu, un augment paral·lel de la inflació i de l'ocupació però, a mig termini, la taxa d'atur torna al seu nivell *natural* sense que la inflació disminueixi, per tant, l'Estat ha d'abstenir-se d'actuar contra l'atur mitjançant aquesta mena de polítiques, si no vol provocar espirals inflacionistes (Friedman, 1977). A partir de Friedman, doncs, la branca ortodoxa de l'economia comença a defensar que, per mantenir la inflació en uns límits més o menys *raonables*, cal tolerar un cert nivell de desocupació. Cal dir, també, que aquesta justificació de la inacció dels poders públics davant l'atur i de la prioritització de la inflació com a objectiu macroeconòmic, li va suposar, a Friedman, ni més ni menys que el premi Nobel.

4. Ara faré cinc cèntims de les crítiques més solvents —algunes ja s'han avançat en els apartats anteriors— que s'han fet als models neoclàssics des dels enfocaments alternatius (val a dir que, en aquest context, *alternatiu* també vol dir *subaltern*). La crítica institucionalista a la teoria del capital humà, feta principalment per Piore (i Doeringer, i Sabel), qüestiona la seva metodologia. Així, aquest autor critica el procediment axiomàticdeductiu de la teoria, no tant pel procediment en si, sinó pel fet que parteix de supòsits o premisses falses o, com a mínim, no contrastades prèviament amb la realitat. Ell proposa, en canvi, un mètode inductiu i empirista, que caracteritza aquesta escola d'anàlisi econòmica i social. Les anàlisis empíriques dels institucionalistes permeten veure com es produeixen diferències salarials notables —que es mantenen en el temps— entre treballadors amb característiques idèntiques o molt similars, que desenvolupen el mateix tipus de feina. Això posa en

19. És així com l'enfocament explica una taxa d'atur alta i permanent, sense haver de renunciar a la màgia del mercat. Es tracta d'una altra estratègia teòrica purament defensiva, per conservar vigent el model walrasià competitiu de partença, malgrat que la realitat *s'entesti* en posar de manifest la seva inoperància com a construcció teòrica i explicativa.

dubte el supòsit neoclàssic simple de l'equivalència entre salari i productivitat marginal, i aquest ha estat un dels factors que ha provocat la reformulació teòrica exposada anteriorment.²⁰ Piore qüestiona també, i aquest punt és més important, el supòsit del comportament *racional* i maximitzador de l'economia neoclàssica i la seva aplicació al món laboral. Per contra, ell afirma —segons la interpretació que en fa Toharia— que, al ML, (Toharia, 1983, p. 16). Aquesta crítica també és secundada per Recio, que afirma que l'enfocament s'equivoca quan ignora, conscientment, els determinants socials de les conductes, tot considerant-los factors *extraeconòmics*. La principal discrepància de Piore i els institucionalistes és, precisament, considerar que l'anàlisi laboral s'ha de centrar més en les institucions socials, que no pas en les *forces del mercat*, ja que tot sovint els factors socials i polítics tenen més pes i més rellevància explicativa, que no pas els *econòmics*. També, Meixide atorga una importància crucial als costums consuetudinaris i a la pràctica sindical (que, ensems, està relacionada amb aquests), a l'hora d'explicar l'establiment i la perpetuació en el temps de les diferències salarials entre grups de treballadors. D'aquí, en definitiva, i com s'ha anat insistint, el no es pot analitzar *com qualsevol altre mercat*.

Piore nega la relació entre els costos formatius i la productivitat individual, base de la teoria beckeriana, ja que afirma que el seu paper en la determinació del salari no és central. També, posa en dubte que el procés educatiu estigui regit pel seu (Piore, 1983, p. 110). De fet, la seva concepció de l'educació i de la formació en el treball, com un (Ibidem, p. 108), s'allunya força de la concepció utilitària de Becker. Aquí, les normes socials, els costums, els hàbits, la psicologia del grup, etc. (elements ignorats i menyspreats pel premi Nobel), juguen un paper important que cal tenir en compte. Becker no ha fabricat un model abstracte d'esquena a la realitat sinó que, segons Piore, ha fet una teoria que contradia la realitat. Aquest, però, no és un problema específic d'ell, sinó que és característic de tota la

20. De fet, posats a qüestionar supòsits, cal preguntar-se —organitzats la majoria de processos productius existents, en les nostres societats, de manera col·lectiva—, com es pot mesurar i conèixer l'*aportació específica i diferencial* d'un treballador concret al producte total. Aquesta és una qüestió que no té una solució satisfactòria dins dels paràmetres neoclàssics, per això alguns models, com hem vist, han renunciat a aquest *supòsit*. És evident que acceptar l'equivalència és acceptar que dins del procés social de treball capitalista cadascú és retribuït d'acord amb el seu mèrit, amb la seva aportació, és a dir, *de forma justa*. És aquesta raó (aquesta pretensió ideològica), i no cap altra, la que ha sostingut aquesta *tesi*, malgrat les dificultats exposades.

producció acadèmica neoclàssica i de l'enfocament.²¹ Piore, per contra, propugna una anàlisi laboral empirista centrada en els actors socials que interactuen en aquest àmbit, i en les regles que guien els seus processos d'acció; els actors, evidentment, no són simples individus aïllats, i les regles tampoc es restringeixen a la maximització de la utilitat.

La teoria del *capital humà* ha rebut moltes crítiques, fins i tot algunes posicions neoclàssiques han retret a Becker la manca d'aplicació al món empíric. Però, els arguments més esfereïdors contra la teoria beckeriana vénen, lògicament, dels teòrics marxistes del ML, especialment dels *radicals* nordamericans.²² La crítica marxista se centra en el paper ideològic d'aquesta teoria, que és el que aquí ens interessa, i l'insereix, com hem vist, (Toharia, 1983, p. 18). La teoria de Becker aconsegueix, diuen, que el treball esdevingui capital, i els treballadors capitalistes. El conflicte de classes es dilueix, així, en l'edifici teòric del *capital humà*, dins del qual desapareix el caire classista de l'organització de l'educació i del procés de treball en la nostra societat que, de fet, és el que pretén —igual que l'enfocament d'on prové—. Braverman, Gintis, Bowles i Edwards defensen que la relació laboral és, principalment, una relació social entre dues classes de persones, amb posicions socials diferents respecte als mitjans de producció i amb interessos antagònics pel que fa al control d'aquests, i a la distribució de l'excedent; per tant, no pas una simple relació *de mercat* (Braverman, 1976; Bowles; Edwards, 1985). Si això no s'entén, és *impossible* copsar el nucli dels fenòmens que s'esdevenen en el procés social del treball, ja que aquest procés, dins del mode de producció capitalista, està adreçat a generar un benefici econòmic, a acumular capital; i és un procés controlat de manera directa o indirecta pels posseïdors dels mitjans de producció.

Sobre la consideració neoclàssica del *treball* com a *factor de producció*, i la crítica marxista d'aquest supòsit, feta per Braverman, Toharia afirma que hi ha un punt fonamental que enfronta ambdues teories «és, precisament, aquesta distinció entre força de treball i treball, ja que negar-la [...] com ho fa la teoria neoclàssica, *equivol a negar la possible existència de conflicte i lluita de classes en el lloc de treball, és a dir, negar el mateix nucli del pensament marxista*. Suposar que el treball potencial (força de treball) es converteix automàticament en treball real elimina prèviament el possible conflicte

21. Doncs, no fa res més que retornar (Piore, 1983, p. 112).

22. Malgrat tot, li reconeixen algun mèrit positiu, com el fet d'haver superat l'irreal supòsit neoclàssic que tot el treball és homogeni.

te personal entre el posseïdor del treball potencial (el treballador) i el que utilitza el treball real (l'empleat), i redueix la relació existent entre ambdós a una relació de mercat, mitjançant el salari i perfectament definida en tots els seus extrems» (Toharia, 1983, p. 19). És d'aquesta manera com els teòrics neoclàssics transmuten, teorèticament, les relacions socials entre persones, coses o *aparences* (preus, quantitats, etc.), i introdueixen tot l'utilitat analític que fan servir en l'esfera de l'intercanvi i del consum (oferta, demanda, utilitat, etc.), i dins l'esfera de la producció. D'això, ja n'havia parlat Marx en la seva crítica als *economistes vulgars* postcardians i, fins i tot, ja li havia posat un nom: el *fetixisme de les mercaderies* (Marx, 1970 i 1984; Meek, 1972).

El fonament de l'anàlisi dels fenòmens laborals, des d'un punt de vista marxista, ha de ser la relació social entre treballadors i capitalistes. Això significa analitzar la *caixa negra* del procés productiu, la qual cosa no fan els neoclàssics. (Bowles; Gintis, 1983, p. 117), i aquestes no es poden obviar sense tenir en compte les motivacions que hi ha al darrere. En l'esquema teòric neoclàssic, no es considera pas la qüestió del control dels treballadors dins del procés de producció; un control que és bàsic i inherent en el funcionament d'una organització social basada en l'extracció de la plusvàlua, per acumular capital. En el ML, el treballador no ven la seva capacitat de treballar perquè aquesta és indestruïble de si mateix i, per tant, indelegable. Segons Braverman, el fet que els treballadors es venguin, o es lloguin, és determinat (Braverman, 1983, p. 136); després, un cop contractat, el treballador veu que el capitalista empra tots els mitjans dels que disposa per aconseguir extreure-li el màxim de treball efectiu (el treball efectiu és el valor d'ús de la força de treball). Aquests mitjans, segons Braverman, poden ser múltiples, des de l'augment unilateral de la jornada laboral (mètode que Marx anomenà), la utilització d'eines i béns d'equip més productius o, fins i tot, l'increment dels ritmes de treball, etc. (*plusvàlua relativa*). Així, el treball real que es posa en joc en el procés productiu no està determinat en l'esfera de l'intercanvi en el mercat, no és quelcom que estigui definit en el contracte,²³ per tant, la conversió del treball potencial en treball efectiu no és pas immediata. Per aconseguir-ho, el comprador de la força de treball, el capitalista, ha de fer servir *mecanismes coercitius*; sense control ni coerció no és possible que hi hagi un temps de treball excedent, és a dir, superior al socialment necessari per reproduir la força de treball (i el producte que s'apro-

23. la contractació garantis una productivitat donada no caldrien [...] les estructures de control (Recio, 1988, p. 62).

pia l'empresari capitalista). L'escenari neoclàssic d'harmonia d'interessos desapareix un cop es burxa una mica a descobrir el que, realment, hi ha al darrere.

A més a més, segons aquests autors, dins les empreses no només es produeixen mercaderies per vendre en el mercat, sinó que també s'elaboren unes *formes de consciència* determinades que són interioritzades pels treballadors. Aquestes formes de consciència estan adreçades a assegurar la seva conformitat i submissió, i són l'element principal que garanteix —o ho intenta— la reproducció en el temps de tot el sistema. D'aquesta manera, s'introdueix el conflicte de classes —el gran oblidat de l'escola neoclàssica— en l'escenari laboral, posant de manifest la contradicció entre la *consciència* dels treballadors i l'objectiu empresarial de l'acumulació indefinida de valors de canvi. Evidentment, aquí, l'educació i la formació en el centre de treball tenen un paper ben diferent que en la teoria del capital humà. Així, aquests autors afirmen que (Bowles; Gintis, 1983, p. 120). El sistema educatiu no sols *produeix* capital humà, com diu Becker, sinó que també coadjuva a segmentar els treballadors, i a fragmentar la seva consciència de classe. Bowles i Gintis —propers, en aquest punt, a l'estructuralisme althusserià— atribueixen una al sistema educatiu, i afirmen que contribueix a l'acceptació de l'organització i de l'estructura social capitalista, ja que l'encobreix amb una falsa aparença meritocràtica²⁴ (que, en la majoria dels casos, sols provoca frustració social davant les expectatives insatisfetes). Malgrat que pensen que l'escolarització augmenta la productivitat dels treballadors, també afirmen que no hi ha una relació directa i necessària entre major qualificació de la mà d'obra i major rendibilitat per l'empresa; i això és així, perquè la producció és la conjuminació de dos processos: un de social i un de tècnic.²⁵ La teoria del capital humà suposa que les diferències educatives originen les diferències productives interindividuals, però no s'encarrega pas de demostrar-ho, i no ho fa perquè, segons Recio, és impossible demostrar una relació *directa* que no existeix com a tal.

24. Per aquests autors, és evident que la posició dels individus en l'estructura laboral i social depèn molt més de la seva classe social originària que no pas de les credencials educatives obtingudes (que, de fet, depenen, alhora, d'aquesta posició d'origen). L'obtenció de capital humà no és, doncs, la manera de reequilibrar les desigualtats socials.

25. Això fa referència, novament, a la diferenciació entre *treball* i *força de treball*. Tal com diu Braverman, —el capitalista— «està comprant alhora una qualitat i una quantitat indefinides. Compra quelcom que és infinit en potència, però *la seva realització està limitada per l'estat subjectiu dels treballadors, [...] per les condicions socials generals en què treballen, així com per les circumstàncies concretes de l'empresa i per l'entorn tècnic en el qual es desenvolupa el seu treball*» (BRAVERMAN, 1983, p. 138).

Aquests autors també tracten la caracterització de la formació com a *capital*. Ja hem fet esment a la crítica, a la qual consideren una deliberada i abusiva confusió de significats per part de Becker, els treballadors, diuen que per moltes credencials educatives que posseeixin i per molta formació que tinguin, com a treballadors, no són posseïdors de mitjans de producció, per tant, no hi ha res que justifiqui parangonar les seves qualitats amb el *capital*, en sentit marxista (però, no només marxista: un malabarisme terminològic com aquest, també, és totalment aliè al pensament econòmic de Smith, Ricardo i la resta de l'escola clàssica). En definitiva, al seu parer, la ofereix —d'aquesta manera— (Ibidem, p. 127). Aquesta opinió és compartida per Recio, que afirma que el *capital humà* forma part d' (Recio, 1997, p. 33).

D'acord amb aquestes tesis marxistes, Recio caracteritza el ML, contraposant-lo al neoclàssic, amb els següents trets bàsics: (i) és un mercat de *força de treball*, (ii) el contracte laboral no defineix les tasques a desenvolupar ni els seus ritmes, (iii) el treballador no és un element passiu, no és un *input* més en el procés de producció i, finalment, (iv) existeix un *conflicte* d'interessos, i això obliga al comprador de força de treball a desenvolupar mecanismes per fer prevaler la seva *autoritat* en el procés de producció (Recio, 1988). La diferenciació entre *treball* i *força de treball* porta a destacar, com dèiem, el caràcter conflictiu de la relació laboral; un caràcter totalment deixat de banda pels neoclàssics que, com diu Recio, l'exclouen per definició del seu espai teòric. *Conflicte*, en aquest context vol dir , i implica . Tot plegat ultrapassa també els supòsits individualistes neoclàssics. De fet, en els models —excepte les reformulacions més actuals—, com hem vist, les negociacions són sempre interindividuals, mentre que, en la realitat, aquestes es donen entre grups d'interessos homogenis (més o menys) ben definits: empresaris i treballadors, organitzats en diferents nivells i, sovint, *arbitrats* per l'Estat.

Meixide destaca que moltes reformulacions del model competitiu walrasià, fetes pels teòrics del , són una bona prova de la seva irrellevància teòrica i de la inadequació per l'estudi dels mercats laborals reals. Així, per exemple, destaca que els *models de recerca* d'ocupació no són més que un intent de salvar el concepte d'*atur voluntari*, tot renunciant al supòsit d'informació perfecta. La teoria dels *contractes implícits* és un altre exemple d' (Meixide, 1988, p. 21) que, en aquest cas, presenta, segons l'autor, el supòsit addicional que treballadors i empresaris tenen una conducta diferent davant el risc. Els exemples en aquest sentit són inescapables.

Pel que fa a l'atur, les escoles de pensament econòmic i/o socio-lògic —alienes al pensament neoclàssic— que es dediquen a l'anàlisi laboral, lliguen aquest fenomen amb el funcionament global de l'economia —amb el *nivell agregat d'activitat*, amb termes un keynesians—, i amb el seu moviment cíclic.²⁶ Així, l'anàlisi marxista considera l'atur un element necessari per la reproducció, en el temps, del mode de producció capitalista, que és, alhora, consubstancial a la seva pròpia existència. Des d'aquesta perspectiva, l'anàlisi de l'atur s'ha d'incardinar amb el de l'acumulació de capital, sense el qual no es pot entendre. Segons aquesta tradició teòrica, l'atur és (Toharia, 1983, p. 31); una dinàmica que genera, necessàriament, un *exèrcit industrial de reserva*, o —com també l'anomenà Marx— una *superpoblació relativa* de mà d'obra, en les fases baixes del cicle, que és reabsorbit, en major o menor mesura, pel sistema productiu, en les fases altes (Marx, 1984). Així, segons Recio, el pensament marxista conceptua l'atur, en bona mesura, com una estratègia empresarial, deliberada adreçada a forçar salaris a la baixa, a minorar la combativitat obrera i sindical, etc.; en definitiva, és un instrument més de lluita en l'antagonisme que enfronta les dues classes socials *imprescindibles*, d'ençà de la Revolució Industrial. Per la seva banda, els keynesians d'esquerres (o, més aviat, *kaleckians*) defensen que en la crisi econòmica actual, iniciada entre mitjans i finals dels anys setanta, es conjuminen elements d'atur *clàssic* (infrautilització de la capacitat productiva), *neoclàssic* i *keynesià* (Anisi, 1981, p. 576). Per tant, no és cert que l'atur sigui degut, exclusivament, a un salari real més alt, que el de l'equilibri originat per *rigideses* institucionals. De Juan Asenjo assenyala també la importància de la tendència cap a tècniques de producció més intensives en capital, i destaca l'element *tecnològic* de l'atur actual,²⁷ alhora, nega radicalment que sigui una (De Juan Asenjo, 1992, p. 135). El ML no és un autèntic *mercat*, ja que el salari real no té la funció que tenen els preus en un mercat competitiu de béns. Aquestes consideracions s'oposen, evidentment, a la concepció de l'atur que presenta l'enfocament , les mesures de política econòmica derivades del qual, segons aquests autors, estan condemnades al fracàs

26. Això sembla més lògic que no pas els arguments centrats en la rigidesa del . Per veure la seva falla, només s'ha de pensar que els mercats laborals europeus als anys seixanta eren, objectivament, molt més rígids que no pas els de les dues darreres dècades i, en canvi, l'atur en aquells moments era molt inferior a l'actual (NAVARRO, 199, p. 81).

27 També Recio, basant-se en Marx, atribueix un al que, a més a més, té un caire dins del capitalisme (RECIO, 1994, p. 180).

més absolut perquè no ataquen les autèntiques arrels del problema. Navarro defensa, en aquesta línia, una estratègia de creació d'ocupació no basada en l'alleugeriment de les regulacions laborals i de la protecció social sinó, ben al contrari, fonamentada en polítiques expansives, ocupació en el sector públic i disminució de la jornada laboral (Navarro, 1997).

Pel que fa a l'institucionalisme, la seva aportació específica en aquest camp és la concepció del ML com un mercat *dual* o *segmentat*. El ML es divideix en un sector primari (on, alhora, es pot diferenciar un estrat superior i un d'inferior), i un de secundari. Dins d'aquests *submercats* els salaris, les possibilitats d'ascendir i, en general, les condicions de treball varien enormement. Les diferències ètniques, de gènere, les *subcultures* de classe i, juntament amb elles, les desigualtats educatives, serien els factors claus a l'hora d'explicar l'accés a un o altre sector del ML. En el sector primari s'incentiven uns hàbits de treball estables, i en el secundari, en canvi, el que és habitual és l'alta rotació dels treballadors. El procés que ha dut a la segmentació està molt relacionat amb l'oligopolització dels mercats de productes, i a les desigualtats tecnològiques i de capitalització entre les grans, mitjanes i petites empreses (Doeringer; Piore, 1985). Aquesta concepció d'un ML segmentat en múltiples mercats específics, trenca la visió maniquea de conceptualitzar la població obrera només en termes d'ocupats i aturats. La crítica de Piore a la concepció feldsteiniana de l'atur es basa en aquests postulats: els *col·lectius* que Feldstein identifica com els màxims afectats per l'atur són, en realitat, aquells que ocupen el sector secundari del ML. Segons Toharia, els institucionalistes defensen que «el problema d'aquest mercat és la seva mateixa existència i la solució no pot raure en ajudar als treballadors del sector secundari a adquirir les característiques dels del [...] primari, donat que *per molt que s'augmenti el seu nivell de capital humà, sempre existiran aquests llocs de treball poc desitjables*» (Toharia, 1983, p. 30). La solució per l'atur està, segons ells, en polítiques de demanda, és a dir, en canvis *estructurals*, però no en el sentit neoclàssic, sinó en el sentit de canvis en l'organització dels processos productius, la tecnologia emprada, etc. Aquesta conclusió tan *radical* és la que connecta Piore i l'institucionalisme, amb la crítica marxista.

Totes aquestes línies teòriques coincideixen en el fet que la capacitat explicativa dels *models de recerca d'ocupació* és, com a mínim, força limitada, i que no sembla que aquests puguin tenir gaires aplicacions: primer, perquè —com ja es va avançar—, malgrat Feldstein, no hi ha una relació empírica demostrada entre els nivells

de protecció social i els d'atur; després, perquè hi ha múltiples exemples que ens denoten la inadequació de conceptualitzar la decisió d'acceptar una feina com un *càlcul racional que considera la relació entre el salari ofert i el subsidi percebut*. Recio mostra un cas: pensem en una persona adulta, de trenta-cinc a quaranta anys, que cerca una feina, la renda de la qual sigui bàsica per mantenir la seva família; pensem, a més a més, en un context d'altres i persistents taxes d'atur i d'un perill real i palpable de no trobar ocupació, per tant, una situació en la qual «la seva recol·locació es deteriora» (Recio, 1992b, p. 62) com més llarg sigui el període d'aturat. És evident que una situació tan habitual, actualment, com aquesta (que podríem anomenar, permetent-nos una petita llicència, d'atur com una *putada*, enlloc d'atur com una *inversió*) ultrapassa la capacitat d'explicació, i els supòsits de *l'atur voluntari* i dels *models de recerca*. Però, la concepció feldsteiniana de l'atur és criticable, fins i tot, en termes ètics perquè —com ja vam dir— considera els aturats com una colla de ganduls antisocials. Aquest és un exemple de com els prejudicis de classe poden colonitzar una categoria *científica* (estadística, en aquest cas). Recio encara va més lluny i afirma que els que defensen aquesta concepció pretenen (una imatge que, de fet, ja està força estesa), i promouen (Ibídem, p. 65).

En definitiva, no és estrany que des d'un edifici teòric que tracta els treballadors com a *inputs* productius, es prescriguin polítiques on s'oblida que aquests treballadors són, en realitat, persones. Amb això, arribem a la principal característica distintiva de l'enfocament i de tota la teoria neoclàssica: el seu antihumanisme. Així, a banda de les seves deficiències teòriques —que hem intentat destacar—, encara hi ha una altra raó de pes per oposar-se a aquesta teoria i a les polítiques econòmiques i socials que se'n deriven: les nefastes conseqüències que tenen en (Riechmann; Tello, 1988, p. 29). Hi ha, per exemple, tota una generació de joves europeus, amb unes trajectòries vitals marcades per les construccions mentals i la producció *científica* de personatges com Friedman, Becker i companyia.

Com a conclusió, per tancar aquest punt, cal dir que, segons el meu parer, l'hegemonia del paradigma neoclàssic comporta, per al conjunt de les ciències socials, una paràlisi de l'avenç i l'ampliació del coneixement sobre els fenòmens econòmics i la seva interrelació amb la resta de dimensions de la vida social. En el camp més estret de l'anàlisi laboral, aquesta hegemonia implica una renúncia a l'explicació del procés de treball real, donat que aquest no es pot copsar si no es contempla la seva configuració des d'un punt de vista històric, si es menyspreen els processos que s'esdevenen dins la

caixa negra de l'empresa, si s'ignora la seva dimensió vertical-autoritària, el seu aspecte conflictiu (l'oposició d'interessos entre capital i treball), i la seva finalitat bàsica, que no és cap altra que, en definitiva i en darrer terme, l'acumulació indefinida de valors de canvi. Per tot això —i més—, és convenient que, des de la sociologia econòmica i des de l'economia crítica, es procedeixi a elaborar un utilatge analític —o més d'un— que pugui esdevenir una alternativa teòrica a l'enfocament neoclàssic. Això no significa, però, que s'hagin de rebutjar per principi (i per raons *ideològiques*) tots els seus instruments heurístics, ja que molts poden resultar útils,²⁸ ara bé si que s'ha de procedir a fer-ne una profunda revisió. Aquesta *alternativa teòrica* ha de tenir en compte la interrelació entre els fenòmens econòmics, socials i culturals (la *multidimensionalitat* de la realitat social) i, alhora, la connexió necessària entre aquests i el context ecològic, que és l'escenari i la condició de possibilitat del seu desenvolupament. Una de les vies que ho pot fer possible és la confluència entre la sociologia i l'antropologia econòmica, amb Polanyi com un dels seus exponents més notables (Polanyi, 1976 i 1989); i també, els paradigmes econòmics *radicals* (d'arrel neomarxista, sraffiana, postkeynesiana, feminista, ecològica, etc.); i dins l'àmbit que ens ocupa, és a dir, el laboral, la conjuminació de la sociologia del treball amb la tradició neomarxista que parteix de Braverman, i la institucionalista representada per Piore, Doeringer, Sabel, etc., juntament amb les aportacions de l'escola regulacionista francesa, molt especialment, l'anàlisi del fordisme, el postfordisme i el toyotisme, realitzat per Coriat (Coriat, 1982; 1993a; 1993b).

5. En els anteriors apartats, s'ha intentat mostrar i ressaltar la intencionalitat ideològica i política de la teoria neoclàssica i de l'enfocament, tot relacionant-ho amb els interessos de control sobre l'excedent d'una classe social determinada,²⁹ ja que comparteixo plenament la tesi de Navarro, segons el qual, principalment, a que

28. Un exemple: és evident que l'individualisme, com a supòsit *ontològic*, és totalment inadequat per copsar els fenòmens socioeconòmics, en especial, els laborals, però pot resultar una bona *eina metodològica*, a l'hora d'intentar explicar determinats microprocessos.

29. Aquí cal fer una especificació: és evident que sense ideologia ni motivacions polítiques —de la mena que siguin— no hi ha creació científica, *almenys pel que fa al camp de les ciències socials*. La teoria està inserida en un context social i cultural determinat, té un posició de classe, una trajectòria vital, intel·lectual, etc., que li marquen —conscientment o no— unes pautes a l'hora d'analitzar i reflexionar sobre la realitat. Això és cert i innegable. No critico el paradigma neoclàssic *només* pel seu biaix ideològic, que sembla ben evident, sinó per voler fer creure que havien creat un univers conceptual i analític neutral, objectiu, immaculat i, en definitiva, *no contaminat per consideracions sociopolítiques*, la qual cosa, evidentment, no és certa.

d'aquesta manera es (Navarro, 1997, p. 82). Pot ser que el lector més suspicax pensi que, aquí, estic mantenint una mena de fosca *visió conspiradora de la història*, i per aquest motiu, en aquest apartat, pretenc aprofundir una mica més en aquesta connexió, que considero innegable. De fet, la convergència entre el discurs neoclàssic i l'empresarial sobre l'atur i els fenòmens laborals és tan gran, que sovint hom es pregunta si el primer no és una simple racionalització *científica* del segon.

Com hem vist, totes les construccions teòriques i discursives de l'enfocament tenen una intenció ben clara: considerar el sistema productiu vigent i les relacions socials en les quals es fonamenta com quelcom donat, és a dir, un espai que no entra en el debat. La propietat privada dels mitjans de producció no es discuteix, ni tampoc la legitimitat dels seus posseïdors i controladors de determinar-la aquesta i d'introduir-hi els canvis tècnics, organitzatius, etc., que considerin més adients per reforçar el control sobre l'excedent i el seu repartiment. En tot cas, si es fa referència a la *caixa negra* del procés productiu, és per criticar que l'acció sindical prova d'influir en tot plegat. Però, la prioritat està més aviat a fora o, si es vol, en les barreres d'entrada i sortida que configuren tot el conjunt de *rigideses*, abans esmentades i que responen a causes *exògenes*.

Per això, a l'Europa comunitària,³⁰ en general, i a l'Estat espanyol, en concret, el discurs polític i empresarial sobre l'atur es fonamenta en la *constatació* que aquest deriva d'un extremadament *rigid*, i excessivament regulat per les normatives estatals i per l'acció col·lectiva dels treballadors. En aquest discurs, com diu Miguélez, apareix la que és, en realitat, una , disfressada, però, d' (Miguélez, 1995, p. 72). Se suposa que una major *flexibilitat* reporta més competitivitat i progrés al país, més ocupació, etc. I la consigna és, doncs, la desregulació, reduir les que obstaculitzen una major de les relacions laborals (Martín Artiles, 1992). En resum, i en consonància amb les receptes neoclàssiques, cal liberalitzar tots els mercats per eliminar les ineficiències i, per descomptat, el que no és pas una excepció. Evidentment, això es fa per *crear ocupació* i, tot defensant l'*interès general del nostre país*, també per afavorir la *cohesió social*.

De tot plegat se'n deriva —com hem vist— una determinada atribució de responsabilitats, pel que fa al problema de l'atur (i no cap altra): s'exculpa totalment l'empresariat i es culpa al conjunt de la classe treballadora. Respecte a això, hi ha diverses variants: algunes fan recaure la culpa en aquells treballadors que resten dins del

30. Miguélez, diu que ." (MIGUÉLEZ, 1995, p. 74).

sistema productiu; unes altres, sobre els aturats; i altres, encara, sobre els dos col·lectius alhora. La primera variant té com a referents constitutius les teories dels *contractes implícits* i dels *salaries d'eficiència*; les argumentacions més esteses del segon tipus són les basades en la idea de la *voluntarietat* de l'atur.³¹ Per últim, les argumentacions del tercer bloc es fonamenten en la teoria de la suposada oposició entre els *outsiders* i els *insiders*.

Un escrit del Círculo de Empresarios, que expressa el posició de l'empresariat espanyol —o de bona part d'aquest— davant el projecte governamental concretat en la (contra) reforma laboral del 1994,³² ens serveix d'exemple per il·lustrar aquesta convergència discursiva i una convivència d'interessos (Círculo de Empresarios, 1993). En aquest informe, el Círculo parteix d'uns supòsits per fer la seva anàlisi del marc espanyol de relacions laborals, i per prescriure receptes de reformulació, que deriven de l'enfocament prèviament esbossat, del qual semblen acceptar tots els supòsits i postulats, per tant, no cal dir-ho, parteixen de la consideració del com un equivalent a qualsevol altre mercat de béns. Així, el treball és un *factor de producció* més, un cost, i la reivindicació de la moderació salarial —que és que — justifica, des d'aquesta concepció, que el salari s'ha de comportar com qualsevol preu de qualsevol bé, dins de qualsevol mercat sotmès a la lliure concurrència. D'altra banda, el fet que a Espanya no es generi ocupació en les fases expansives del cicle, amb la mateixa intensitat que es destrueix en les fases depressives, dona peu a afirmar que l'atur al nostre país és *estructural*: (Ibidem, 1). *Estructural* en aquest context fa referència, evidentment, a les restriccions i als límits institucionals i convencionals, és a dir, a la legislació i a l'acció sindical,³³ imposades per les *rigideses* que impedeixen que el funcioni amb la *flexibilitat* suficient per ajustar-se als alt-i-baixos de la demanda. *No ser superable amb polítiques de demanda* vol dir que, segons la visió empresarial, l'època de les polítiques keynesianes ha quedat periclitada, i per *crear ocupació* el que cal és eliminar les barreres legals que limiten les condicions d'explotació (precarietat vol dir això, en definitiva). L'ocupació pública, en canvi, segons aquest mateix document, no és una solu-

31. Com ja hem dit, molts dels seguidors de Feldstein i Stigler consideren els aturats, en la més pura tradició malthussiana, com una colla de mandrosos que no volen treballar, uns paràsits socials que viuen a costa dels seus impostos.

32. D'ara endavant, ens referirem a la reforma del 1994 (Llei 10/1994, de 19 de maig) i a la del 1997 (Reial Decret-Llei 8/1997, de 16 de maig) amb els abreviacions R94 i R97, respectivament.

33. Quan s'exigeix la *flexibilització* de les relacions laborals es demana (MIGUÉLEZ, 1995, p. 72).

ció, perquè va en contra de la tendència i l'exigència de cedir els espais d'activitat estatal al mercat i al sector privat. El terme *estructural* s'ha d'entendre, doncs, en la línia d'acceptació de la teoria de la *taxa natural d'atur*, i el document del Círculo accepta fil per randa aquest supòsit friedmanià. La conseqüència lògica és que si es vol disminuir la TNA, cal escometre reformes profundes en l'economia espanyola, és a dir, s'han d'eliminar les *regulacions administratives* i els *factors institucionals*, externs al mercat i disfuncionals en el seu *correcte funcionament*, que impedeixen que aquesta assoleixi nivells més baixos. Es considera que amb el pas de la dictadura a la democràcia no s'han alterat gaire les condicions del espanyol, i aquest continua fortament regulat i intervingut. En aquest sentit, es diu que, amb la transició i el desenvolupament de la democràcia, els (Ibídem, 1). També, se sosté que ; i aquesta afirmació és tota una declaració de principis: cal assegurar, sobretot, la competitivitat del demà per no perdre ocupació en el futur i, malgrat la construcció schumpeteriana del *mite* de l'empresari innovador que assumeix riscos (l'heroi capitalista arquetípic), tan cara en les classes propietàries, s'afirma que s'ha de competir internacionalment, via dúmping social —mantenint uns estàndards de regulació laboral inferiors als de la resta de països europeus occidentals, i alleugerint el control estatal i social sobre la contractació i l'acomiadament—, passivament i carregant els costos socials i econòmics d'aquesta competitivitat espúria sobre la mà d'obra, perquè és insostenible a llarg termini.³⁴ En aquesta línia, i amb un acusat to victimista, els redactors del text del Círculo destaquen els *elevats* costos de rotació que han d'assumir els empresaris, a l'hora de canviar uns treballadors per uns altres. Els responsables d'això són, com no podia ser d'una altra manera, (Círculo de Empresarios, 1993, p. 7). Aquests *obstacles* provoquen que la demanda del *factor treball* sigui inferior a la que hi hauria si no existissin aquests obstacles. Posen tan d'èmfasi en aquest aspecte, que hom diria que els empresaris obliden, conscientment, que aquesta demanda depèn, en realitat —com hem dit abans—, del nivell d'activitat, les expectatives de guanys o la fase del cicle en la qual es trobi l'economia. Pel que fa als costos no salarials, afirmen que les cotitzacions socials que han de pagar són també

34. De fet, és molt pertinent preguntar-se, com fa Montes, si la competitivitat d'una economia depèn, únicament i exclusivament, dels costos salarials, o si juguen altres factors potser més importants com el grau de desenvolupament tecnològic, la formació pública, la inversió en R+D, etc. La resposta és evident, el que passa, però, és que econòmic proporciona als governs i a les classes dominants, un instrument força convincent per esperonar els treballadors d'uns països contra els d'altres, i per augmentar l'explotació» (MONTES, 1993, p. 68).

excessives; a més, suposen un ; i consideren aberrant que només les empreses que demostrin pèrdues, tinguin autorització per emprendre regulacions de plantilla (*acomiadaments massius*). És a dir, els empresaris haurien de poder acomiadar quan els vingués de gust i sense donar explicacions a ningú (d'això, en diuen). Ja posats a fer, també suggereixen la supressió de l'autorització administrativa prèvia pels acomiadaments.³⁵ L'abaratiment de l'acomiadament o, com es diu en el document, la disminució de les és, segons ells, un incentiu per contractar, no pas per acomiadar (!!!). També, es poden veure elements implícits de la teoria dels *insiders/outsiders*. Així, s'afirma que l' sindical i la posició acomodaticia dels treballadors fixes, fa recaure les mesures d'ajust dins les empreses sobre els , és a dir, els treballadors temporals, en aquest cas. La constatació de la dualització del serveix, doncs, per reclamar la precarietat, també, de les condicions de treball de l'estrat *privilegiat* (els *insiders*), i beneficiar als *outsiders*. En definitiva, un fals discurs de solidaritat —en aquest cas, els insolidaris serien els treballadors fixos en plantilla—, que serveix per justificar la plena desregulació plena del marc de relacions laborals (que és necessària, malgrat que). De fet, aquesta tesi de la *insolidaritat* dels treballadors actius amb els aturats, és la que va ser emprada pel, llavors, ministre de treball del govern del PSOE, José Antonio Griñán, per justificar la R94.³⁶ D'aquest fet en fa esment el sindicalista Zufiaur, quan diu que , però (Zufiaur, 1993, p. 16). Cal subratllar que, de fet, aquest argument genèric es reproduïx en el tractament mediàtic que es fa de les lluites quotidianes de la classe treballadora.³⁷

Pel que fa als *factors institucionals* que cal redreçar, el document emfasitza —coincidint totalment, i no pas per casualitat, amb les receptes feldsteinianes— els subsidis d'atur i el salari mínim. Així, els subsidis d'atur són concebuts com desincentius per buscar feina, en consonància amb el supòsit de l'atur *voluntari*. Sobre l'atur

35. Tot això es pot resseguir també en els textos dels neoclàssics espanyols. Un exemple: —aquest són s'ha d'entendre en sentit normatiu, és a dir, *hauria de ser-ho*, i no pas descriptiu— i aquesta (SÁNCHEZ MOLINERO, 1992, p. 398).

36. En un article aparegut a *El País*, el dia abans de la vaga general del 27-G, el ministre justificava la reforma, tot afirmant que aquesta responia a la dels del espanyol (GRINÁN, 1994).

37. El cas més clar acostuma a ser el de les mobilitzacions dels empleats de la funció pública. Es posa de manifest el caràcter *privilegiat* d'aquest estrat ocupacional, que contrasta amb la població precària i/o aturada; com si els funcionaris tinguessin la culpa d'*estar tan bé* —estereotip que també cal relativitzar en molts casos— i de que els altres no ho estiguin. El que es persegueix, doncs, és fer perdre legitimitat i suport a tota mena de reivindicacions laborals, tot fomentant enfrontaments entre els propis treballadors que, molt sovint, cauen en aquest parany.

de llarga durada, el discurs també ens és familiar: aquells països (l'exemple paradigmàtic sempre és els EUA) que han aconseguit reduir l'atur, són els que tenen uns , és a dir, que han seguit una estratègia de creació d'ocupació amb contractes temporals i treballs de poca qualitat, amb sous baixos, desprotecció social i facilitats d'acomiadament. Sobre això, Navarro adverteix que (Navarro, 1997, p. 20), ja que es pot estendre la precarietat de manera generalitzada, és a dir, disminuir la taxa d'atur³⁸ (Recio, 1994, p. 195).

Les mesures que el document proposa per *estimular la creació* d'ocupació s'insereixen, evidentment, en la lògica del que hem exposat fins ara, i es poden entendre com una estratègia per apaivagar la incertesa que la crisi del model de producció fordista ha generat: (i) moderació salarial, ja que els empresaris sostenen que no es pot disminuir l'atur sense una reducció dels costos laborals unitaris;³⁹ (ii) descentralització de la negociació col·lectiva, que va lligada a l'exigència d'un afebliment del control sindical sobre l'activitat empresarial; (iii) , és a dir, *abaratiment*, i *descausalització* de l'acomiadament que ; (iv) disminució de les cotitzacions socials, que no provocaria una menor recaptació de la *seguretat social* perquè hi hauria més treballadors actius i, per tant, més cotitzants, i així una cosa compensa l'altra (a més, s'aconsegueix, també, la quadratura del cercle); (v) pel que fa als subsidis d'atur, cal, com ja hem dit, reduir la seva quantia i durada; (vi) i també, exercir un control gairebé policíac dels aturats que el cobren; (vii) per la inserció laboral dels joves, la solució és introduir figures contractuals temporals, i a temps parcial; (viii) també, privatitzar les tasques d'intermediari entre oferta i demanda de treball (*empreses de treball temporal*); i finalment, (ix) apostar decididament per les polítiques *actives*, tot redefinint els serveis públics de col·locació en un sentit formatiu («establir un mecanisme àgil que permeti acoblar la formació a les necessitats del mercat»),⁴⁰ com una manera de socialitzar part dels costos de formació de les empreses i fer que els aturats no es *desqualifiquin* i es *tornin poc atractius* per ser contractats.⁴¹ No cal dir que l'empremta

38. Cal relativitzar, a més a més, el *baix* nivell d'atur que ha assolit l'economia nordamericana: la manera de comptabilitzar els aturats als EUA ha estat molt criticada, ja que infravalora el contingent d'aquests i no té en compte molts col·lectius d'aturats invisibles (sobretot, dones i joves).

39. Ara bé, malgrat que aquests costos han tingut una tendència descendent en els darrers anys a tota l'Europa comunitària, com diu Zufiaur, ni la inversió empresarial ni l'ocupació han reeixit gaire sinó, mé aviat, al contrari (ZUFIAUR, 1993).

40. En realitat, a les necessitats *de les empreses*.

41. Aquesta *desqualificació* que apareix com un retret als aturats, sobretot als de llarga durada és, però, com diu Recio, atribuïble als canvis en l'organització de la producció, provocats per les pròpies estratègies empresarials que van adreçades a *flexibilitzar-la* (no s'ha d'oblidar pas).

de Becker, Stigler, Feldstein i companyia en aquest receptari, és evident. Altres tipus de mesures, com la reducció de jornada i el repartiment de l'ocupació, són, ben al contrari, enquadrades pels empresaris en les anomenades *politiques defensives* d'ocupació, i refusades per principi. Es relaciona, de manera necessària, disminució de jornada amb disminució de salaris ja que l'empresariat no contempla aquesta qüestió de cap altra manera, i s'atribueix hipòcritament als mateixos treballadors, l'oposició a aquesta hipotètica mesura.⁴²

En conclusió, hem intentat il·lustrar per quins motius *la forma neoclàssica de veure el món* (sociolaboral, en aquest cas) ha esdevingut dominant: bàsicament, per ser la més funcional als interessos actuals del gran capital. És per això que el discurs empresarial es construeix sobre les premisses i els supòsits d'aquesta forma neoclàssica. Així, fent servir un conjunt d'estratègies discursives que, de manera explícita, apel·len a la lluita contra l'atur massiu, s'aprofita aquest fet, l'atur, per construir tota una reformulació de l'esfera de les relacions laborals més favorables a l'empresariat. És a dir, la finalitat que es persegueix (*crear ocupació*), no és res més que un mitjà, més aviat, una excusa retòrica que porta a l'objectiu realment perseguit: la precarietat i l'empitjorament de les condicions salarials i laborals del conjunt de la classe treballadora.⁴³ *La flexibilitat no crea ni possibilita més ocupació*; el que fa és afeblir, encara més, la posició d'aquesta classe dins la correlació de forces pel repartiment del producte social. En el cas espanyol, es veu força clarament aquesta confluència d'interessos si fem l'exercici d'inserir les mesures que s'han dut a terme (que, la majoria de les vegades, coincideixen amb les reivindicacions empresarials), en la lògica dels discursos prèviament exposats. Així, com hem vist, culpar als assalariats del problema de l'atur provoca, immediatament, l'exigència de la moderació salarial (que, alhora, és una directriu genèrica ja que, primer, forma part de les receptes de la política antiinflacionista i, segon, és una condició per que creixi la part dels empresaris en l'excedent), i

42. Sobre això, Riechmann i Tello afirmen que «sota les relacions de producció donades, res no garanteix que la reducció de jornada laboral es tradueixi en creació de nova ocupació; ans al contrari, les empreses intentaran millorar la seva productivitat "flexibilitzant" el treball i incrementant la seva intensitat. En les condicions actuals, la reducció de jornada [...], probablement, és més un instrument de conservació de l'ocupació existent (objectiu gens menyspreable, però merament defensiu) que de creació de nova ocupació»; només (RIECHMANN; TELLO, 1988, p. 36).

43. Alhora, s'insereix en el marc més general de la reformulació a la baixa, de l'estat del benestar: la disminució de la protecció social en les classes menys afavorides, fiscalitat regressiva, etc.

una política antisindical, aspecte que va lligat, com hem dit, a la descentralització de la negociació col·lectiva. De la culpabilització dels aturats, se'n deriva la disminució de les partides adreçades a les polítiques *passives* d'ocupació, és a dir, als subsidis, i redueix la durada i la quantia d'aquests, es demanen uns requisits pel seu cobrament més restrictius i personalitzats i, alhora, la disminució de les cotitzacions socials. Finalment, amb la culpabilització conjunta d'ambdós col·lectius, s'infereix l'augment dels fons adreçats a polítiques *actives* i la redefinició dels serveis públics d'ocupació en un sentit formatiu, la *flexibilització* (precarització) del ML amb la creació de múltiples figures contractuals, temporals i no causals, amb costos mínims per a les empreses (ja no es poden queixar, doncs, dels *costos de rotació*), consagrades a la R94; i, finalment, l'abaratiment de l'acomiadament assoleix la seva fita en la R97, en la qual s'arriba a la pràcticament total descausalització d'aquest. El que es demana i el que, malauradament, s'ha anat realitzant, és, en definitiva —per dir-ho planerament—, que s'emprenguin les reformes necessàries, en el context laboral per possibilitar un escenari i unes condicions que permetin explotar més i millor la mà d'obra.

6. Sens dubte, l'efecte més greu d'aquesta derrota del moviment obrer i de l'esquerra política, és la crisi i el redreçament de l'estat del benestar, tant a Europa com a casa nostra (i, per això, ha estat el tema central d'aquestes pàgines), i el trobem en la desregulació de les relacions laborals. Recordar algunes de les seves conseqüències ens ajuda a il·lustrar-ho: *empresarització*, precarietat, empitjorament de les condicions de treball, augment de la sinistralitat, disminució dels salaris i, alhora, augment de les diferències salarials, desprotecció social dels aturats, i un llarg etcètera. La diversificació de les condicions de treball i la segmentació de la mà d'obra porta a un procés inevitable de fragmentació de la consciència de classe (s'entén com a comunitat d'interessos), i tendeix estructuralment cap a la macropolarització social. No es tracta ja només del declivi de l'obrer industrial clàssic sinó, a més a més, de la configuració d'un escenari on els integrants de les noves generacions de treballadors accedeixen a l'àmbit productiu, en unes condicions ben distintes, i amb menys drets, que aquells treballadors que els van precedir i, degut a la temporalitat, l'alta rotació, l'atur massiu, etc., passen per una socialització dins del *món del treball*, i es fan una representació d'aquest, totalment diferent.

M'atreveixo, per cloure aquestes línies —tot i que ho faig amb la boca petita—, a augurar algunes conseqüències des d'un punt de vista polític. Crec que el que he exposat —a banda d'altres factors

que no s'han tractat aquí—, porta a una necessitat de redefinir els sindicats i els moviments polítics de classe. Per *redefinició* s'entén, aquí, l'adaptació al nou escenari configurat pel procés de desregulació; i aquesta adaptació no vol dir, però, l'acceptació d'aquest i del discurs ideològic que el legitima, ans al contrari, el redreçament o la superació —doncs, tampoc s'ha de mirar el passat com el paradís perdut—, tant de l'un com de l'altre. La claudicació de la socialdemocràcia davant del discurs neoliberal i l'esclerotització dels partits comunistes, potser, també hauria de contribuir també a plantejar (i això no és pas una *boutade*) si la forma organitzativa *partit polític*, tal com l'hem conegut fins ara, continua essent vàlida per l'esquerra política. Juntament amb això, hi ha la necessitat de confluència real i no retòrica (pel que fa a la segona, s'ha avançat molt; i en la primera, que és la realment important, no gaire) amb els nous moviments socials, i la necessitat, alhora, de replantejar-se moltes coses i fer-se moltes preguntes: per exemple, fins a quin punt, amb tots aquests canvis, s'ha capgirat la correlació de forces? Fins a quin punt i de quina manera, i amb quines conseqüències futures, s'ha transformat l'escenari del conflicte de classes? Cal redefinir el *subjecte històric*, però, en quin sentit i de quina manera?⁴⁴ És indicatiu el moviment dels *chômeurs* francesos de com seran les lluites del futur?⁴⁵ Aquestes preguntes, de moment, queden enlaira, i respecte a elles, jo només puc dir dues coses: en primer lloc, crec que hi ha una necessitat objectiva d'articular —com a mínim— una alternativa cultural al neoliberalisme hegemònic i, en segon lloc, cal fer-ho trencant amb moltes de les convencions de l'esquerra tradicional, i prescindint-ne. Aquest text pretenia, entre altres coses, ser una petita i modesta aportació en aquest sentit.

44. Sobre això, i fent referència al que he dit sobre els moviments socials, un breu apunt: sovint hom aprecia en *alguns* discursos de l'esquerra marxista (i, precisament, en discursos que pretenen ser renovadors i superadors dels elements *dogmàtics, doctrinaris, o fossilitzats* d'aquesta tradició teòrica), la mateixa mena d'idealització pseudomística que fa uns anys hi havia respecte la *classe obrera* —en aquest cas, el lloc que ocupava aquesta, ara l'ocupen els *moviments socials*, sense que es faci, però, un replantejament seriós del que aquest canvi implica.

45. Respecte això, cal dir que va ser tot un exemple d'organització autònoma i que va agafar els sindicats (CGT, CFDT, FO) totalment desprevinguts. Ara bé, un cop engogada la protesta se n'adonaren *de sobte* de la necessitat i conveniència d'organitzar seccions sindicals d'aturats.

Bibliografia

- ALBARRACÍN, J. (1993). . A: *La larga noche neoliberal. Políticas económicas de los ochenta*. Barcelona: Icària-ISE, p. 21-54.
- ANISI, D. (1981). . A: *Cuadernos de economía*. Vol. 9, núm. 26, p. 575-601, [set.-des.].
- BARCELÓ, A. (1992). *Filosofía de la economía. Leyes, teorías y modelos*. Barcelona: Icària-FUHEM.
- (1998). *Economía política radical*. Madrid: Síntesis.
- BECKER, G. S. (1983). . A: TOHARIA, L. (comp.). *El mercado de trabajo: teorías y aplicaciones*. Madrid: Alianza, p. 39-64.
- BOWLES, S; GINTIS, H. . [obra citada, p. 115-128].
- BOWLES, S; EDWARDS, R. (1985). *Understanding capitalism. Competition, command and change in the US economy*. Cambridge: Harper&Row.
- BRAVERMAN, H. (1976). *Travail et capitalisme monopoliste. La dégradation du travail au XXè siecle*. París: François Maspero.
- (1983). . A: TOHARIA, L. (comp.). *El mercado de trabajo: teorías y aplicaciones*. Madrid: Alianza, p. 129-140.
- BRUS, W. (1973). *Economía y política en el socialismo*. Buenos Aires: Amorrortu.
- CÍRCULO DE EMPRESARIOS. (1993). *La reforma del mercado de trabajo*. Madrid: Círculo de Empresarios, [28 de juliol].
- CORIAT, B. (1982). *El taller y el cronómetro. Ensayo sobre el taylorismo, el fordismo y la producción en masa*. Madrid: Siglo XXI, 1982.
- (1993a). *El taller y el robot. Ensayos sobre el fordismo y la producción en masa en la era de la electrónica*. Madrid: Siglo XXI.
- (1993b). *Pensar al revés. Trabajo y organización en la empresa japonesa*. Madrid: Siglo XXI.
- DE JUAN ASENJO, O. (1992).. A: *Cuadernos de Economía*. Vol. 20, núm. 139-140, p. 119-140.
- DOBB, M. (1974). *Economía política y capitalismo*. Mèxic DF: FCE.
- DOERINGER, P. N.; PIORE, M. J. (1985). *Mercados internos de trabajo y análisis laboral*. Madrid: MTSS.
- FELDSTEIN, M. (1983) . A: TOHARIA, L. (comp.). *El mercado de trabajo: teorías y aplicaciones*. Madrid: Alianza, p. 283-306.
- GORDON, D. M.; EDWARDS, R.; REICH, M. (1986). *Trabajo segmentado, trabajadores divididos. La transformación histórica del trabajo en los Estados Unidos*. Madrid: MTSS.
- GRINÁN, J. A.(1994). . A: *El País*, (26 de gener de 1994). p. 20.
- MARTÍN ARTELES, A. . A: *Sociología del trabajo*. Núm. 15 (primavera del 1992), p. 63-90.
- MARX, K. (1970). *Manuscritos. Economía y filosofía*. Madrid: Alianza.
- (1984). *El Capital. Libro I*. Vol. 1-2. Madrid: Siglo XXI.

- MÉDA, D. (1998) .*El trabajo. Un valor en peligro de extinción*. Barcelona: Gedisa.
- MEEK, R. L. (1972). *Economía e ideología y otros ensayos. Estudios sobre el desarrollo del pensamiento económico*. Barcelona: Ariel.
- MEIXIDE, A. (et. al.) (1988). *El Mercado de Trabajo y la estructura salarial*. Madrid: MTSS.
- MIGUÉLEZ, F. (1995) . A: *Mientras tanto*. Núm. 60 (hivern del 1995), p. 71-83.
- MONTES, P. (1993) . A: *La larga noche neoliberal. Políticas económicas de los ochenta*. Barcelona: Icària-ISE, p. 55-82.
- NAPOLEONI, C. (1981). *Fisiocracia, Smith, Ricardo, Marx*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau.
- NAVARRO, V. (1997). *Neoliberalismo y Estado del bienestar*. Barcelona: Ariel.
- PIORE, M. J. (1983). . A: TOHARIA, L. (comp.). *El mercado de trabajo: teorías y aplicaciones*. Madrid: Alianza, p. 105-114.
- POLANYI, K. (1976). . A: GODELIER, M. *Antropología y Economía*. Barcelona: Anagrama, p. 155-178.
- (1989). *La gran transformación*. Madrid: La Piqueta.
- RECIO, A. (1988). *Capitalismo y formas de contratación laboral*. Madrid: MTSS.
- (1992). . A: *Cuadernos de Economía*. Vol. 20, num. 57-58 (gener-agost del 1992), p. 255-272.
- (1994). . A: *Cuadernos de Economía*. Vol. 22, ním. 62- 63 (gener-agost del 1994), p. 173-200.
- (1997). . A: *Mientras tanto*. Núm. 68-69 (primavera-estiu del 1997), p. 31-49.
- RICARDO, D. (1987). *Principios de economía política y tributación*. Esplugues de Llobregat: Orbis.
- RIECHMANN, J; TELLO, E. (1988). . A: *Mientras tanto*. Núm. 35 (octubre del 1988), p. 25-43.
- SOLOW, R. M. (1992). *El mercado de trabajo como institución social*. Madrid: Alianza.
- TOHARIA, L. (1983). . A: TOHARIA, L. (comp.). *El mercado de trabajo: teorías y aplicaciones*. Madrid: Alianza, p. 9-38.
- ZUFIAUR, J. M. (1993). . A: *La larga noche neoliberal. Políticas económicas de los ochenta*. Barcelona: Icària-ISE, p. 7-20.